

Saulius AMBRAZAS, Ona ALEKNAVIČIENĖ, Vytautas ZINKEVIČIUS
Lietuvių kalbos institutas, Vilnius

ISTORINIS LIETUVIŲ KALBOS ŽODYNAS IR SENUJŲ RAŠTŲ KOMPIUTERIZAVIMAS

Istorinis lietuvių kalbos žodynas yra sena kalbininkų svajonė. Dar XIX a. pabaigoje A. Bezzengeris savo darbe *Beiträge zur Geschichte der litauischen Sprache* (1877) paskelbė senųjų lietuviškų raštų žodynėlį. Vėliau medžiagą iš daugelio senųjų raštų savo žodynui rinko K. Büga. Po to šį darbą tėsė kiti didžiojo *Lietuvių kalbos žodyno* rengėjai. Tačiau, deja, ne visi senųjų raštų žodžiai pateko į ši žodyną. Istorinio žodyno imtis ketino A. Salys (Zinkevičius Z. 1992: 308–309), bet negailestinga mirtis tą darbą nutraukė.

Pokario metais pasirodė visa virtinė senųjų raštų indeksų bei žodynų. Didžiausios pagarbos čia nusipelno Cz. Kudzinowskis, parengęs S. B. Chylinskio *Naujojo Testamento* vertimo (1964) ir M. Daukšos *Postilės* (1977) žodžių indeksus. Toliau minėtini J. Lebedžio (1958), J. Kruopo (1970), J. Kabelkos (1964), V. Žulio (1970), J. Palionio (1967; 1983; 1995), K. Pakalkos (1979; 1997), K. Morkūno (1980), V. Drotvino (1987; 1995–1997), A. Jakulio (1995), D. Urbo (1996), A. Girdenio bei D. Girdienės (1997) darbai. Vilniaus universitete yra nemaža diplominių darbų, skirtų M. Mažvydo, B. Vilento, J. Bretkūno, S. M. Slavotinskio ir kai kurių kitų senųjų raštų leksikai. Jiems daugiausia vadovavo V. Urbutis ir J. Palionis. Visa tai galėtų būti panaudota istoriniam lietuvių kalbos žodynui, kurį pradėti rengti buvo nutarta daugiau kaip prieš dešimtį metų plačiame pasitarime dar bendrame Lietuvių kalbos ir literatūros institute. Po to šiam reikalui Kalbos istorijos ir dialektologijos skyriuje, daugiausia K. Morkūno iniciatyva, buvo pradėta sudarinėti speciali kartoteka.

Papūtus Atgimimo vėjams, į Lietuvą atėjo vakarietiški kompiuteriai ir naujos technologijos. Imta svarstyti, kaip visa tai reikėtų pritaikyti rengiant istorinį lietuvių kalbos žodyną. Tokius svarstymus naujomis idėjomis ir darbais, visų pirma pats kompiuteriu rinkdamas ir leisdamas S. Daukanto žodyną (1993–1996), ypač skatino didelis kompiuterizavimo entuziastas G. Subačius. Prie to labai prisidėjo ir P. U. Dini parengtas ir Lietuvoje išspausdintas H. J. Lysijaus *Mazasis Katekizmas* (1993), kuriame lietuviškų žodžių indeksas sudarytas nebe iš kortelių, kaip buvo daroma anksčiau, o jau kompiuteriu. Be to, tuo metu A. Vanago iniciatyva buvo kompiuterizuojamas *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, pradėtas rengti *Dabartinės lietuvių rašomosios kalbos dažnumų žodynas* (sudarytojos L. Grumadienė ir V. Žilinskienė), kurio pirmasis tomas pasirodė 1997 m.

Visa tai sudarė palankią dirvą 1995 m. Lietuvių kalbos instituto Kalbos istorijos ir dialektologijos skyriuje atsirasti grupelei žmonių, pasiryžusių pradėti kompiuterizuoti senuosius lietuviškus raštus. Nuo 1996 m. šį darbą finansuoja Valstybinė lietuvių kalbos komisija prie Lietuvos Respublikos Seimo pagal „Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos vartojimo ir ugdymo 1996–2005 m. programą“. Iš pradžių šią grupę, be S. Ambrazo (grupės vadovo), sudarė O. Aleknavičienė, M. Lučinskienė ir R. Petkevičius. Jie kompiuteriu surinko J. Bretkūno *Postiles* abi dalis, B. Vilento *Evangelijas bei Epistolas, Enchiridioną* ir J. Jaknavičiaus *Evangelijų* 1647 m. leidimą. Netrukus į darbą įsitraukė V. Zinkevičius, ant kurio pečių gula visa seniesiems raštams tyrinėti reikiamų kompiuterinių programų kūrimo našta. J. Karaciejus į šią grupę atsinešė savo parengtą *Wolfenbüttelio postilę* (1995) ir K. Lukausko *Pamokslus* (1996), kurie irgi surinkti kompiuteriu. Pamažu senųjų raštų kompiuterizavimas peršoko Kalbos istorijos ir dialektologijos skyriaus ribas ir dabar įgyja vis platesnį mastą. Antai Gramatikos skyriaus doktorantė G. Kavaliūnaitė yra surinkusi M. Mažvydo *Katekizmą*, *Formą Chrikštymo* ir *Giesmę šv. Ambraziejaus*. Likusius M. Mažvydo raštus, taip pat J. Bretkūno *Kancionalą*, *Kolektas* ir *Giesmes Duchaunas*, J. Jaknavičiaus *Evangelijų* 1705 m. leidimą surinko studentės A. Cicénaitė, I. Krampaitė ir I. Pilipaitė. Vytauto Didžiojo universitete V. Vasiliauskienė ėmėsi K. Sirvydo *Punktų Sakymą* (jau surinkta pirmoji dalis). Prie senųjų tekstų kompiuterizavimo žada prisidėti ir kai kurie Vilniaus pedagoginio bei Klaipėdos universitetų mokslininkai. Lietuvių kalbos instituto leidyklos vedėja A. Stanislovaitienė rengia senųjų raštų kompiuterinius rašmenis (fontus). Kiekvienam senųjų raštų autorui kuriami atskiri raidynai. Be to, A. Stanislovaitienė kartu su G. Kavaliūnaite parengė programą 1958 m. J. Otrėbskio ir Cz. Kudzinowskio išleistam S. B. Chylnskio *Naujojo Testamento* vertimui nuskaityti skaitliu (nuske nuotu).

Ypač džiaugiamės, kad su mumis bendradarbiauti sutiko žymus vokiečių mokslininkas J. D. Rangė, kuris dirba milžinišką darbą: leidžia ir nuodugniai tira J. Bretkūno *Biblijos* vertimą. Jau išleistas *Naujojo Testamento* ir kai kurių *Senojo Testamento* knygų fotokopijos bei puiki monografija *Bausteine zur Bretke-Forschung* (1992), tikimės, kad greitai pasirodys ir išsifruotas J. Bretkūno *Naujojo Testamento* tekstas su gausiais komentariais. Už visus šiuos lituanistikai ypač svarbius ir visuotinai pripažintus veikalus 1997 m. J. D. Rangei įteikta M. Mažvydo premija. 1997 m. sausio mėn. 10 d. tarp Lietuvių kalbos instituto ir Greifswaldo universiteto Baltistikos instituto pasirašyta speciali sutartis XVI–XVII a. lietuviškiems raštams tirti ir jų kompiuteriniams bankui kurti. Didelė parama tiriant mūsų senuosius raštus bus J. D. Rangės ir Vokietijos ambasados rūpesčiu 1998 m. gautas M. Liuterio Biblijos kritinis leidimas (12 tomų). Tai labai vertinga Vokietijos Federacinės Respublikos dovana Lietuvių kalbos institutui.

M. Lučinskienė lietuviškų senųjų raštų kompiuterizavimo programą pristatė ir Sofijoje vykusioje tarptautinėje konferencijoje, skirtoje viduramžių tekstu

(visų pirma slavų) kompiuterizavimo klausimams (1997: 23–24). Taigi pamažu mūsų programa įgyja tarptautinio skambesio.

Kaip numatoma dirbtai senųjų raštų kompiuterizavimo darbą? Iš pradžių bus sudarinėjami atskirų senųjų raštų žodžių indeksai. Jie bus rengiami keturiais svarbiausiais etapais (žr. 1 pav.).

Pirmiausia kompiuteriu surenkamas arba skaitliu nuskaitomas pats tekstas autentiška rašyba. Kaip žinome, nemaža senųjų raštų yra kolektyviniai darbai – prie jų rengimo yra prisdėjė keli autorai. Kartais viena teksto dalis yra verstinė, o kita originali ar kompiliacino pobūdžio. Visa tai numatyta nurodyti jau renkant tekštą. Todėl paprastai iš pradžių tenka atlkti tam tikrą tekstologinę analizę, jeigu ji nebuvo atlikta anksčiau. Antai Z. Zinkevičius (1971: 153–167) yra nustatęs, kad J. Jaknavičiaus išleistame *Evangelijų* leidime 7 paskutinės Evangelijos yra išverstos ne J. Jaknavičiaus, o kito, iki šiol dar nenustatyto asmens. Tad renkant tekštą pāstarosios tam tikru būdu pažymimos, kad skirtūsi nuo pagrindinio, J. Jaknavičiui priskiriamo teksto. Dar sudėtingesnė J. Bretkūno *Postilės* struktūra. Iš O. Aleknavičienės (1998) atliktos pirminės tekstologinės analizės matyti, kad didžioji J. Bretkūno *Postilėje* išspausdintų perikopių dalis gali būti imta iš B. Vilento *Evangelijų bei Epistolų*, bet viena jų – „Kosanis“ gali būti iš jo *Enchiridiono*, o dar viena – Mt 3,13–17 pridėta paties J. Bretkūno. Pirmojo tomo gale įdėtos dvi maldos veikiausiai perspausdintos iš M. Mažvydo *Giesmių Chrikščioniškų* (I d.). Labai galimas daiktas, kad „Passijos“ yra verstos, o ne kompiliacinės kaip patys Bretkūno pamokslai, tik dar nenustatytas jų originalas. Šie J. Bretkūno *Postilės* tekstologiniai duomenys į kuriamą senųjų raštų kompiuterinį banką patenka dviem būdais: a) renkant tam tikrais specialiais ženklais (kampukais ˘ ˙) pažymimos tiek pačios perikopės, tiek ir jų citatos pamokslų tekste (žr. 2 pav.); b) likusi tekstologinė informacija kompiuteriui pateikiama programiškai, t. y. kitos išskirtinos J. Bretkūno *Postilės* dalys nurodomos pagal puslapius bei eilutes pačioje kompiuterinėje programoje, vėliau analizuosiančioje surinktą tekštą. Tekstologinė B. Vilento *Enchiridiono* informacija taip pat pateikta programiškai – pagal puslapius jis suskirstytas į tokias dalis: 1) iš M. Liuterio *Enchiridiono* verstas tekstas; 2) B. Vilento taip pat išversti jo priedai „Wenczawoghima Knigeles“, „Chrikschtima Knigeles“ ir „Paspalitas budas Spawedies“; 3) su M. Mažvydo vardu siejamas skyrius „Trumpas klausimas ir prieprawimas“; 4) pirmieji 4 puslapiai, surinkti iš F. Bechtelio 1882 m. perleisto Vilento *Enchiridiono*, kadangi defektuotame Vilniaus universiteto bibliotekos egzemplioriuje šių puslapių trūksta.

Antrajame darbo etape kompiuteris pats pagal specialią programą padaro žodžių formų konkordancijas, t. y. išdėsto viso teksto žodžių formas abécélės tvarka, nurodydamas jų vietą tekste (tomą, puslapį, eilutę) ir pateikdamas teksto atkarpą, kur jos vartojamos. Čia atispindi ir pirmajame darbo etape išrašyta

tekstologinė informacija. Antai J. Jaknavičiaus *Evangelijų* konkordancijoje žvaigždute (*) paženklintos formos iš ne J. Jaknavičiaus verstų Evangelijų (žr. 3 pav.). J. Bretkūno *Postilės* konkordancijoje tam tikri sutartiniai ženkli rodo, kuri žodžio forma yra iš perikopiu, imtu iš B. Vilento *Evangelijų bei Epistolų* (V) ir *Enchiridiono* (k), kuri iš paties J. Bretkūno pridėtōs perikopės Mt 3,13–17 (◊), taip pat iš maldų (m) ir „Passijų“ (#). Žodžių formos iš pamokslų neturi jokio ženklo (žr. 4 pav. ir 2 lent.). Tai vėliau atsispindės ir žodžių indekse ir labai pravers toliau tyrinėjant J. Bretkūno *Postilės* kalbą. Kadangi B. Vilento *Evangelijos bei Epistolas* lyginamos su J. Bretkūno *Postilės* perikopėmis, tai šioje konkordancijoje ženklu ∞ pažymėtos formos iš tų B. Vilento Evangelijų, kurios yra ir J. Bretkūno *Postileje*, grotelės # čia taip pat žymi formas iš „Passijų“, o formos iš tų Biblijos išstraukų, kurių nėra J. Bretkūno *Postileje*, yra be jokio ženklo (žr. 5 pav. ir 2 lent.). Šiuo metu jau yra parengtos J. Bretkūno *Postilės*, B. Vilento *Evangelijų bei Epistolų*, *Enchiridiono*, J. Jaknavičiaus 1647 m. *Evangelijų* ir K. Lukausko *Pamokslų* konkordancijos.

Žodžių formų konkordancijoms parengti sukurta ištisa kompiuterinių programų sistema (apie tai žr. Zinkevičius V. 1996: 36–37). Pagal ją kompiuteris pirmiausia skaito ir analizuojas senųjų raštų tekštą ir sudaro specialius kompiuterinių duomenų failus (bylas), į kuriuos surašo tekste rastas žodžių formas bei fiksuoją informaciją apie kiekvienos žodžių formos vietą tekste (tomo, puslapio, eilutės numerį, žodžio formos numerį eilutėje, tekstinio failo baito numerį, nuo kurio prasideda ši forma), taip pat minėtas tekstologines nuorodas bei renkant tekštą pažymėtas sunkiai išskaitomas raides, neaiškias formos ir kitus duomenis (ar forma perkelta iš vienos eilutės į kitą, ar ji turi priešdėlį *ne*, kurį senųjų raštų autoriai dažnai rašo atskirai nuo pamatinio žodžio ir pan.). Šie kompiuterinių duomenų apie senųjų raštų žodžių formas failai kartu su senųjų raštų tekštų failais – tai tarsi kertiniai akmenys dideliems senųjų raštų kompiuterinio banko rūmams. Analizuodamas tekštą, kompiuteris atlieka ir tam tikrą to teksto kontrolę: praneša apie aptiktą jam nepažistamą rašmenį, neteisingą puslapį numeraciją, per ilgus žodžius, eilutes ir pan. Perskaitės, išanalizavęs ir, jei reikia, pakoregavęs tekštą, jis, remdamasis visa kuriamame kompiuteriniame banke sukaupta informacija, surikiuoja žodžių formas pagal abécéλę kartu su metrika, sutartiniais ženkliais bei kontekstu ir išspausdina konkordanciją.

Kompiuterinę programą sistemą visiems čia paminėtiems darbams atliliki sudaro kelios dešimtys programinių modulių. Antai vien J. Bretkūno *Postilei* apdoroti sukurta apie 30 programinių modulių sistema, o joje yra per 30 000 C++ programavimo kalba parašytų eilučių. Kadangi nevienodi skirtinį senųjų raštų rašmenys, eilučių ilgiai, puslapiai dydžiai, jų numeracija, tekstologiniai ir kitokie komentarai, kuriuos kompiuteris skaitydamas tekštą turi pasižymeti, tai kiekvienam tekstui kuriamos atskiros programinių modulių sistemos modifikacijos.

Kad gerai veiktų minėtos kompiuterinės programos, ypač svarbu, kad renkant tekstus ir kuriant konkordancijas būtų vienodai suprantami ir vartojami specialieji ženklai (fontai) bei jų kodai. Lietuvių kalbos institute jau nusistovėjo tam tikra ženklu sistema. 1 lentelėje pateikiami ženklai, kuriuos parengėjas įrašo rinkdamas tekstą:

1 lentelė. Specialieji ženklai, parengėjų įterpiami į renkamus senųjų raštų tekstu¹

Ženklas	Kodas	Funkcija
-	045	Iš abiejų pusių atskiriami puslapių numeriai.
\	092	Atskiriami puslapių numeriai tuose senuosiuose raštuose, kuriuose ženklas „-“ vartojamas ne tik kaip kėlimo ženklas, bet ir kaip brūkšnelis tekste.
{	0123	Tekste įterpiamas prieš neaiškią raidę.
}	0125	Tekste įterpiamas po neaiškios raidės.
[091	Tekste įterpiamas prieš parengėjo atstatytą raidę.
]	093	Tekste įterpiamas po parengėjo atstatytojos raidės.
<	060	Tekste žymi parengėjo komentaro pradžią.
>	062	Tekste žymi parengėjo komentaro pabaigą.
„	0245	Tekste žymi citatos pradžią.
“	0250	Tekste žymi citatos pabaigą.
+	043	Rašomas, kai tekste nėra kėlimo ženklo, bet jis turėtų būti.

Yra pasirinkta nemaža specialiųjų ženklų, kurie konkordancijoje perteikia tekstologinę informaciją. Juos kompiuteris įrašo pats po žodžio formos metrikos:

¹ Prašytume atkreipti būsimujų pagalbininkų ir bendradarbių dėmesį į tai, kad norėdami vaisingai bendradarbiauti, turėtumėte rinkti ir apdoroti senuosius raštus pagal panašią sistemą. Tada galėsime keistis surinktais ar nuskenuotais tekstais ir be papildomo parengimo ir perdirbimo analizuoti juos pagal savo poreikius, kitaip sakant, suprasime bet kokį tekstą „iš pirmo žvilgsnio“.

2 lentelė. Specialieji ženklai po žodžių formų metrikų²

Ženklas	Kodas	Funkcija
◊	0224	Žodžio forma iš J. Bretkūno <i>Postilėje</i> pridėtos perikopės Mt 3,13–17.
κ	0107	Žodžio forma iš J. Bretkūno <i>Postilės</i> perikopės, kuri yra ir B. Vilento <i>Enchiridione</i> .
ṁ	0109	Žodžio forma iš J. Bretkūno <i>Postilėje</i> esančių maldų.
∇	0209	Žodžio forma iš J. Bretkūno <i>Postilės</i> perikopės, kuri yra ir B. Vilento <i>Evangelijose bei Epistolose</i> .
#	035	Žodžio forma iš J. Bretkūno <i>Postilėje</i> ir B. Vilento <i>Evangelijose bei Epistolose</i> esančių „Passijų“.
∞	0165	Žodžio forma iš B. Vilento <i>Evangelijų bei Epistolų</i> perikopės, kuri yra ir J. Bretkūno <i>Postilėje</i> .
Τ	0194	Žodžio forma iš pirmųjų 4 B. Vilento <i>Enchiridiono</i> puslapių, surinktų iš F. Bechtelio 1882 m. perleisto B. Vilento <i>Enchiridiono</i> .
Ω	0234	Žodžio forma iš B. Vilento <i>Enchiridiono</i> skyriaus „Wenczawoghma Knigeles“.
+	043	Žodžio forma iš B. Vilento <i>Enchiridiono</i> skyriaus „Chrikschtima Knigeles“.
δ	0235	Žodžio forma iš B. Vilento <i>Enchiridiono</i> skyriaus „Trumpas klaufimas...“.
∩	0239	Žodžio forma iš B. Vilento <i>Enchiridiono</i> skyriaus „Paſpalitas budas Spawedies“.
*	042	Žodžio forma iš ne J. Jaknavičiaus (1647) verstų <i>Evangelijų</i> .

² 2 lentelėje pateikiami ženklai imti iš fontų rinkinio „MS LineDraw“. Šie ženklai mūsų konkordancijose jau turi apibrėžtas funkcijas ir nereikėtų jų vartoti kitoms funkcijos atlikti.

Dar viena konkordancijose vartojamų ženklų grupė padeda tyréjui greičiau surasti formą greta pateiktame kontekste, pamatyti senųjų raštų teksto eilutės pradžią ir pabaigą, taip pat antraštinio žodžio eilės numerį. Sie ženklai ir jų kodai pateikiami 3 lentelėje³:

3 lentelė. Specialieji ženklai žodžių formų kontekstuose

Ženklas	Kodas	Funkcija
I	0222	Žymi žodžio formą sakinyje (kad būtų lengviau pastebėti).
II	0186	Žymi senųjų raštų teksto eilutės pabaigą.
»	0175	Eina po konteksto prieš antraštinio žodžio eilės numerį.

Kompiuterizuoti senuosius raštus pagal tam tikrą bendrą sistemą būtina dėl to, kad remiantis kompiuteriu apdorotais tekstais bei jų indeksais, numatoma rengti senųjų raštų žodyną. Todėl jau dabar stengiamasi nevartoti minėtų specialiųjų ženklų kitoms funkcijoms atliki ir nenaudoti jų kodų naujai kuriamiesiems ženklams.

Mūsų konkordancijos esti dviejų svarbiausių tipų: 1) grynosios konkordancijos (žr. jų fragmentus 3–5 pav.), skirtos įvairiais požiūriais tyrinėti senųjų raštų žodžių formas (šiam reikalui rengiami ir atvirkštiniai jų sąrašai pagal paskutinę žodžio formos raidę, žr. 9 pav.), ir 2) konkordancijos su antrojoje eilutėje išspausdintu 0 bei pakartota originalo forma (žr. 6 pav.).

Būtent su antrojo tipo konkordancijomis paprastai dirbama trečiajame etape. Tyréjas iš greta žodžio formos pateikto konteksto pirmiausia nustato, kokia yra jos gramatinė ir leksinė reikšmė. Tada konkordancijos antrojoje eilutėje vietoj pakartotos originalo formos jis dabartine rašyba atstato to žodžio pamatinę antraštinę formą (veiksmažodžio – bendratį, vardažodžio – vienaskaitos vardininką); skliausteliuose, kur reikia, pateikia žodžio leksinę reikšmę (o versinių tekštų – originalą) ir santrumpomis (žr. 7 pav. pateiktą sąrašą) tą formą charakterizuoja. Konkordancijoje iš eilės einančias, tą pačią gramatinę ir leksinę reikšmę bei vienodą grafinį pavidalą turinčias formas užtenka aprašyti vieną kartą, tik vietoj 0 reikia parašyti skaičių, kiek kartų tokia forma pavartota. Tada

³ I 3 lentelę prašytume atkreipti dėmesį tuos, kurie kuria kompiuterinius fontus senųjų raštų rašmenims. Šias tris kodų pozicijas reikėtų palikti laisvas, t. y. neskirti jų senųjų raštų raidėms bei kitiems tekste autoriaus vartojamiems simboliams.

kompiuteris žinos, kelioms po jos einančioms formoms toks aprašas galioja. Specialiųs programinės įrangos dėka skaitydamas šias žodžių formų konkordancijas su aprašais, jis papildys kompiuteriniame banke užfiksuotą informaciją apie kiekvieną senųjų raštų žodžio formą. Pagal juos ateityje bus galima vykdyti paiešką. Kompiuteris taip pat atlieka tam tikrą žodžių formų aprašų kontrolę: perspėja, jei aptinka neuždarytus skliaustus po žodžio reikšmės nusakymo, jam nežinomą ar tame pačiame žodžio formos apraše per neapsižiūrėjimą kelis kartus parašytą santrumpą. Kadangi kompiuteris analizuoją tik tas eilutes, kuriose vietoj 0 išrašytas koks nors skaičius, tai iš pradžių galima aprašyti ne visas, o tik kai kurias tyréjų dominančias žodžių formas ir pateikti jas apdoroti kompiuterui, o vėliau konkordanciją pildyti naujas aprašais. O. Aleknavičienė yra taip aprašiusi dalį *a* raide prasidedančių J. Bretkūno *Postilės* žodžių formų (žr. 8 pav.).

Šis darbo etapas pareikalaus daugiausia laiko. Antai J. Bretkūno *Postilėje* yra 133 895 žodžių formos, B. Vilento *Evangelijoje bei Epistolose* – 31 610, jo *Enchiridione* – 8 954, J. Jaknavičiaus *Evangelijoje* (1647) – 15 455, K. Lukausko *Pamoksluose* – 109 044 žodžių formos. Tyréjas turės nustatyti kiekvienos jų gramatinę bei leksinę reikšmę (versto teksto ir originalą) ir santrumpomis jas charakterizuoti. Čia paminėti tik penkių dabar jau parengtų konkordancijų skaičiai, tačiau ne mažesnės apimties yra ir daugelis kitų XVI–XVII a. lietuvių kalbos paminklų.

Ketvirtajame darbo etape, remdamasis į kompiuterinį banką išrašta informacija, kompiuteris surikiuos žodžius pagal abécéle, nustatys jų vartojimo dažnumą bei išvardins visas tekste rastas formas, t. y. iš esmės pats parengs tiriamoji teksto žodžių indeksą. Jame numatoma pateikti ne tik žodžių formas, bet ir retų ar istoriniu požiūriu svarbių žodžių reikšmes su pavyzdžiais, o verstinių tekštų ir jų originalus. Žinoma, šią darbo dalį turės atliglioti pats tyréjas, bet kompiuteris pagal trečiąjame darbo etape išrašytas žodžių reikšmes (ar originalus) ir konkordancijoje esančius pavyzdžius pateiks visą jam reikalingą informaciją.

Kartu su žodžių indeksais ketinama išleisti ir atskirų senųjų lietuvių kalbos paminklų plačias leksikos ar kitokias kalbos studijas, kurios galės būti ginamos kaip daktaro disertacijos, parengti kai kurių ypač retų senųjų raštų mokslinius leidimus.

Šitaip sudarius atskirų tekštų žodžių indeksus, ateityje bus galima be didelių kartotekų parašyti XVI–XVII a., vėliau XVIII bei XIX a. raštų žodynus. Antra vertus, planuojame kuriamą senųjų raštų kompiuterinį banką papildyti plačiomis informacinės paieškos sistemomis, t. y. padaryti taip, kad bet kuris tyréjas kompiuteriu galėtų rasti jo darbui reikalingus duomenis apie atskirų žodžių ar jų formų vartoseną senuojuose raštuose ir neberekėtų kiekvienu atveju pačiam visų jų skaityti ir sudarinėti kartoteką, kaip buvo iki šiol. Jau dabar mūsų parengtomis konkordancijomis domisi kai kurie leksikos, morfologijos, sintaksės, net ir kultūros istorijos specialistai. Jos praverstų pildant didžių *Lietuvių kalbos žodyną*, rengiant jo naujają redakciją.

Kaip matyti iš šios trumputės apžvalgos, mes stovime didelio ir ilgo kelio pačioje pradžioje, o mūsų jėgos nėra didelės. Kaip sakė viename *Postilės* pamoksle J. Bretkūnas, *Piuwe ira dide / O maž darbiniku* (II 62,8). Tad kviečiame visus, kurie tyrinėja senuosius raštus, talkon, prašome patarimais ir ypač į kompiuterio diskelius įrašytais senaisiais tekstais bei kompiuterinėmis programomis prisidėti prie šio bendro reikalo. Tik visų sutelktomis pastangomis pamažu įstengsime įkopti į gražią ir seniai daugelio svajonėse pieštą viršūnę, kurią pavadinsime istoriniu lietuvių kalbos žodynu ar kokiui kitu vardu.

Mūsų adresas:

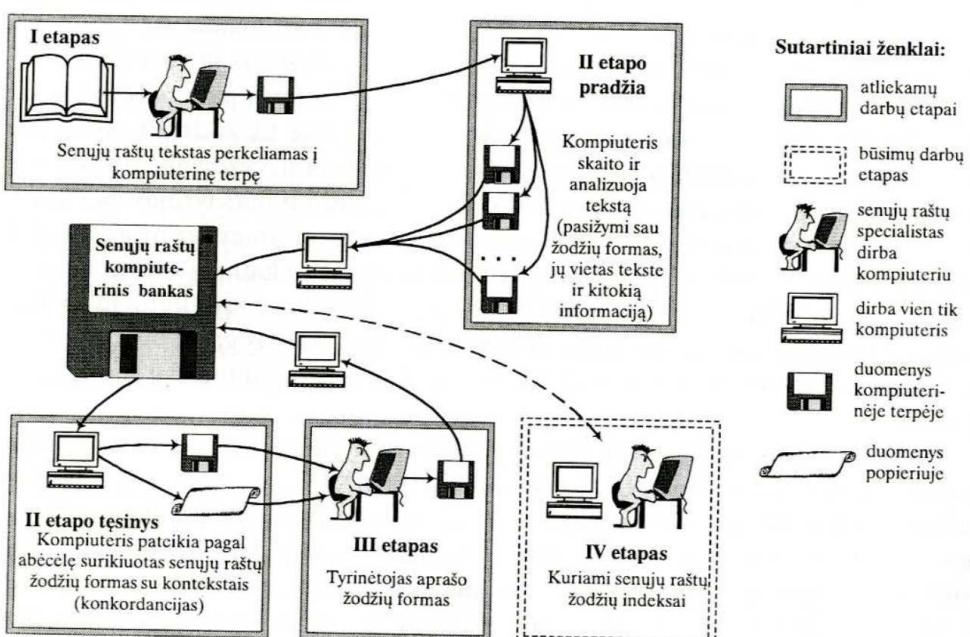
Lietuvių kalbos institutas, Antakalnio 6, 2055 Vilnius;

faksas (370 2) 226573;

elektroninis paštas: saulambr@ktl.mii.lt.; vytasz@ktl.mii.lt; onalekn@ktl.mii.lt.

I paveikslas

Bendra senųjų raštų kompiuterizavimo ir žodžių indeksų kūrimo schema

**Jono Bretkūno Postilės tekstas su kompiuterio išrašytais tomų,
puslapių ir eilučių numeriais**

-490-

BP II 490,1 Ant Ketwirto.

BP II 490,2 Ka Diewas galetu mumus dariti del grieku.

BP II 490,3 「KAip netureia ko užmoketi / liepe

BP II 490,4 Wieschpats pardoti / ghi / io Mo=

BP II 490,5 teri / io waiklus ir wis ka tureia ir užmo=

BP II 490,6 keti」. Schiteip galetu Ponas Diewas mus wiſ=

BP II 490,7 fus amžinai prafjuditi delei grieku / iei noretu mumus

BP II 490,8 fuditi / pagalei aſchtraghī fawa Suda. Prakeikts

BP II 490,9 testow koſnas nepildanſis wis kas raschita ira taſu

BP II 490,10 knigofu alba Sokone. Pone iei nori griekus roku=

BP II 490,11 ti alba dabotiffi / Pone kas iſchkentes?

BP II 490,12 Schiteipo regim iſch ſchos Euangelios / iog

BP II 490,13 wiſiemus mums butu prapulti amžinai / delei muſu

BP II 490,14 pikto giwenimo.

BP II 490,15 Ant Penkto.

BP II 490,16 Kaipo atleidima Skolos alba atleidima

BP II 490,17 grieku gaunam?

BP II 490,18 「PAffigaileia tada Wieschpati to tar=

BP II 490,19 no / paleida ghi / irgi ſkola iam at=

BP II 490,20 leida」. Schicže regim ta tarna atleidima ſkolos ga=

BP II 490,21 wufi nūg Wieschpaties fawa / tikta iſch wieno paſſi=

BP II 490,22 gaileghimo alba ſuſſimilimo.

-491-

BP II 491,1 Teipo ir mes atleidima grieku / apteifinima ir am=

BP II 491,2 įjina iſchganima nūg Diewo wieno gaunam / bet ne

BP II 491,3 iſchkkakiu darbu muſu / nei iſch pinnigu / nei iſch ſchwen=

BP II 491,4 tibes kakios / bet iſch wieno ſuſſimilimo Diewo. Iſch

BP II 491,5 darbu Sokono / nebus newiens įmogus teiſus. Ne

BP II 491,6 aukſu / ne ſidabru bet brangou krauiu Kristaus at=

BP II 491,7 pirkti eſte.

BP II 491,8 Todelei Nefawimi / bet Diewu nufitikekem / geiſ=

BP II 491,9 dami iſchganiti buti.

BP II 491,10 Ant Schefchto.

Jono Jaknavičiaus 1647 m. Ewangelie polskie y litewskie konkordancijos fragmentas

ape	JE 203,3*
ape	JE 203,11*
apemia	JE 116,3
apgawau	JE 201,8-9*
apguis	JE 103,17
apiemus	JE 94,22-23
apiaufintetu	JE 173,10
apiaufititas	JE 16,21
apiuouktas	JE 38,4-5
apkalinėtfa	JE 205,10-11*
apkas	JE 103,15
apkaſis	JE 165,8
apkups	JE 165,8-9
aplinkic	JE 109,18
aplyde	JE 42,1-2
aplyde	JE 123,11-12
aplyde	JE 126,19
aplydemē	JE 155,17
aplydi	JE 95,9
aplydžja	JE 70,10-11
aplyes	JE 156,5
apleyti	JE 149,11-12
Apoftala	JE 158,25
aprayšitas	JE 100,21-22
apredē	JE 154,6
apreykſkie	JE 24,7
apreykſkicy	JE 159,9
apreykſkimo	JE 158,22
apreykſt	JE 159,22
apreykſta	JE 157,24
apreykſti	JE 174,9-10
aprinko	JE 187,10
aprinko	JE 187,25

dabar išj[ot]o eſtunęciop ſiuž=|[damas meldžia] **lapeltai** / kas pakauino[p]priugl. Tcipgi wie ||nas kurifgi išg[i]iuſſu »1058
 ku tuur / negal[mano buut mokiti]-liūis.||Antara **lapc** tugi, E = [wan]: Matth: 16.||ANuo metu: "Fa=|[re Iēus »1059
 ir pradcio kabet=|[ir dawe ii motinai]jo. Ir **Epemia wifus[b]ayde:** ir gorbinol[Dicewu / bilodami]:[log pranaſhās »1060
 tuto ma=|[in] duomi vbagams ||la iey ku kani **langa** =|[wau / atradomi kie=|[twicriopay Ir tarcljam Ic3us: iog ſi »1061
 (a=|[la apkaſis) tawi ne-||prietelis tawo wo=|[lu / ir **lapguls tawi /fir tulpaus tawi i ſgl̄iwiſu īſahl / ir fu ſjā=|[me fulin »1062
 grieſpas elmi ||wiefjapac. Ne{š} ||bāymè iu. A kad buwoldienia / afjma ſt[is] ||bāymè iu. Ir wadino ijjwardiu tewo io 3ā» »1063
 ir džiaugies|[i] iu. Ad ſipilde a-||futuonias die ||nas / adunt buttu ber + Inelis **lappiauftinete ber-|lpicio** / ir wadino ijjwardiu tewo io 3ā» »1064
 žmogaus. Neslius ižguotatas paga-||namus / ir bus **lap** =|[juoktas / ir plakastis ||pramintas wardas||io buwo Ic3us » »1065
 lwo / ir perſekios ||páduodiomu Bažni=|[ėčofya ir **lapkalnic-|lna** / tifdamu Kara=|[lump / ir floratump[plid]el w »1066
 Nes a[j]lys dienos vnt ta =|[lvis / ir apnīlis (a=|[la **lapkas**) tawi ne-||prietelius tawo wo=|[lu / ir apglis tawi ||lir »1067
 kiekwic=|[lhu kuri atneſjallwaiſu / tu apciutis||aba **lapkaſis** / ap=|[luops) adunt gau-||lcfni (aba Ika{ }{ }lcfnili »1068
 kuri atneſgalwayſu / tu apciutis||aba apkaſis / **lap** =|[luops) adunt gau-||lcfni (aba Ika{ }{ }lcfnili »1069
 Teypagi ir[!Lewita kad buwolpas wiciu ir ſhwido]lii ||laplinke. Bett||famáritonas neku=|[lris kielci cydamas »1070
 gar-||bimbi / ir iam paciam||-42-||tarauſi. Tād **lapley**+|lde ii welinas / á ſtaiſ!Anyſay prioſci rai+||nawo iam.||Vn! »1071
 ir wifſa ga=|[lawa / eykite Iwod-||bon. A anis **lapley**-|lde / ir nuicio kitasiſkiemam tawo / a ki-||tas vnt prekie »1072
 ir-leiro. Ir patakie ||log wakar adinoy||lckmoy **lapleyde** ijjkarſtine. Pájinnollad tewas / log analadina buwo kurio »1074
 Bi=|[lojo SymonasiPetras ſequolp||ſt[ay] mes wifſa ||lapleydeſeme / ir nue-||lioni pafuky tawi /kasgi tad mumſilbus? »1075
 gau=|[difi: Ir įrūwil cl-|dias vnt žiamis ||wis **lapleyde** eio pa||lku y ii ||Vn! pintaſ Nedelos||po Sekminye Ewangc: »1076
 ne eſt awiſliros regi vilka a=|[laiunti ſraclo. Irlikwickenas / kur=|[lly abaf[rolus / abu tewu ||laba motinu »1077
 / a nenoreicę?||ſiſtay atliks jumus||namay iulu **lapley** namus / ||lly abaf[rolus / abu tewu ||laba ſcibras abaf[rolus / abu tewu ||laba motinu »1078
 tawo Igraclo=|[Vn! Šewintes Mat: ||thiecius ſ. **Apoltatai**||Ewangelia Mat. II.||-159-||ANuo metu: At=|[lakidamas »1080
 tur +|ltengas) kuris ture-|lio tiunu / ir tas bu ||lwo iump **laprayſi**=|[litas / 'kaip butu iš||laprayſinis lobis iol||laba turtu i »1081
 prieſi ii ||Tād kieles wifſliosianos pannoſ / ir **laprede** lampas fa-|lwo. A durnos ſj-|mimintingoms tare ||Dukuite »1082
 pradžiu ſjñku Ic =|[gus Kamai Galile=|[os / ir **lapreykſkie** gar=|[bu ſāwo. Ir intikcio||ing ii mokitiney io.||Vn! »1083
 llnuog ſjmintingeuji||ir ſupruntenčiuu / ir **lapreykſkietv** ray ma=|[iſitiliams / (mažiemſlwaykielams) Teipl||Tewe »1084
 lu=|[gatawiey poakim]||wifſi ſhamoniu fwe=|[lby vnt **lapreykſkimo**||pgonu ir garbos 3moniu tawo ſjraclo =|[»1085
 kas paži=|[ſta tiktaſ funus / ſjñkam noretu funus||lapreykſt. Eytic||manuſlwp wiſſi / ūrie workſate ap-||lunkin »1086
 ir Dwa-||ſia faynta buwoliump. Ir pafakital(abā **lapreykſtaliam** buwo nuog||Dwafios ſwyntos||og ne tureio »1087
 llufiedu iu / ir po ||wifſay kalningayſſali Indcos **lapreykſt** (aba apfakti) buwo wiſi ſodžielytie. Ir deio w »1088
 Bet wiec=|[no davyk] reykia.||Maria gieriauſiuldu **laprinko** / kurilne bus atimta nuoglios.||Vn dicens ſ. »1089
 ||priwadino) abu pa-||žadiniž) mokitiniu||iawo: ir **laprinko**||iſg iu dwiukta / ku =|[l88-||riuoſis ir Apafſta-||lays pramine »1090**

Symbolis * reiškia, kad žodis yra ne iš Jono Jaknavičiaus verstų Evangelijų.

Jono Bretkūno Postilės konkordancijos fragmentai

Apafchitalui	BP I 389,18#	a għis Motinajawa / Motritchkej-Schitai / tawa Sunus Ir Apaſchitalui biloia tei = paieg Schitai / tawa Motina / »6686
Apafchitalui	BP II 35,2	dieni prif = fikielens ifx ħumur il-filifrode / Petru Apaſchitalui awam miedlam / kaip tari patis Apafchitalai K »6687
Apafchitalump	BP I 366,3#	aip af-ċħmlu / bet kaip tu nari. Bei għis atċej sawu nill Apaſchitalump / ir-ġada iox ġiegant / Petru »6688
...		...
Apafchitalump	BP II 80,4V	ira Can- late, Euangeliu Ioh. 16. pagu Biloja lefus Apaſchitalump / Aſ- ħlu ēmi top / kurfai fuunte mane / ir- »6695
...		...
ape	BP I 427,24	kokfai / nefa għis tam wif = am pribawa Net kalbam ape toke wiera / kurri ikk wiś-ka Kriftus kenteja / tatai »7209
ape	BP I 428,7	Ponel Diewe muš wilfus apfaugok Ant Scheſčito ape gera warriogħima alba minegħimali mukos Efaus Kriftaus Pirma. »7211
ape	BP I 430,1m	gelbek per tawa malone AMEN -430- Dwi Maldī ape mukalji Imerti Pono mufu Efaus Kriftaus Pirma. »7211
...		...
apfikrik(chtidina	BP I 255,5-6	IEfus Christus budams art- ħlū deċħibmu metu / nügħi lano apfikrik(chtidi = ħla upeie anno tie Szidu f'mete kur »8154
apfikrik(chtidins	BP II 46,4	eta / tikket Euangeliu willam fu Iwerimnu / kas tikes ir apfikrik(chtidins / tas bus iħ- ġanitħas / kas net »8155
apfikrik(chtidins	BP II 126,22	ix- Dwafes Schwentos / tas Dangaus Karaliife ne ingi. Kas apfikrik(chtidins ir- tikies / tas ħalli is- ġiġant »8156
apfikrik(chtidini	BP I 139,24-25	ta nügħi l- lano prieme Ant Treczio. Kodelej Kriftus no reja apfikrik(chtidini = id- ġidni An Kewirot. Kam dera krik »8157
apfikrik(chtidini	BP I 144,24-25	Schito dejet għis at = taka Sunums 3ebbedeu fu. Baugħi apfikrik(chtidini = id- ġidni kriks- ħtu iu / kuru aħ- lach »8158
apfikrik(chtidini	BP I 164,23	Idant f'mones neġu minn iħ- l-<i>ħnejha</i> Diewo f- ħodji apfikrik(chtidini / apfikrik(chtidini / Diewo melli »8159
apfikrik(chtidintu	BP I 137,60	ejja lefus is- Għalileos s- lora lanop / id- ġidni bi = -138- »8160
apfikrik(chtidjma	BP I 137,2	palengdami -137- NEDDELJOIE PO NAVIO mezo ape apfikrik(chtidjma Pono Kriftaus Evangelia Math. 3. »8161
...		...
atleidima	BP I 52,16	ir- amfjina prapulima / mumus if- ħalli atleidima għieku / suiednota Die = wa / amfjina giwata »9700
atleidima	BP I 62,16k	mana Kraueje / kurfai u f- ġi ius bus prejetas amt atleidima għiex / Tadai ddraket kaip da- ġnai gerfit ant »9701
atleidima	BP I 67,24	fawa krauui / teip tikrai f- ġi = naufi nügħi tgħawex atleidima wiflu mana għieku Schiteip derha muminus Diewo »9702

Sutartiniai ženklai priе žodžio formos metrikos:

V - forma iš-**perikopēs**, kuri yra ir-Baltramiejaus Vilento *Evangelijoze bei Epistolose*;

k - forma iš-**perikopēs**, kuri yra ir-Baltramiejaus Vilento *Enchiridione*;

◊ - forma iš-**Jono Bretkūno** pridētos perikopēs (Mt 3,13-17);

m - forma iš-**maldu**;

- forma iš-**„Passiġu“**;

Jei prie žodžio formos metrikos néra jekk simboli, tai reijska, kad ta forma yra iš pamokslo.

Baltramiejaus Viento Evangelijų bei Epistolu konkordancijos fragmentas

pawadina	EE 26,15 [∞]	buwa / bet tarnai bi = lnoja / kurie wandeni fieme pawadina vfwelide = los iauniki / ir biloia iopi / Kofsnas »22130
pawadina	EE 86,4 [∞]	„S̄smogus nekurfai / padare didelvęcere / ir pawadina daugia pu ant tos. Ir nūsiunte tarma fawa / c̄jefiu »22131
pawadina	EE 87,12-13	brolens ſju. A Diewas wiflos malones / kuris mus pa = wadina ant amfijnas fawa felbowes / Chrifutie »22132
pawadina	EE 98,20 [∞]	apraičiaititas / kaip butu ghis lobij ū gaſchinias. Ir pawadina tha / ir biloia r̄namui. Ka tatai etchlgirdžiu apie »22133
pawadina	EE 161,23-24 [∞]	motini patepe. A Faritefchbas regedams / kurfai gnt pa = wadina / kalbečia patis lawie ir biloia / kada tas »22134
pawadina	EE 163,12	bro = liu. Bet kurius ghis parkire / tus taipaieg irll pawadina. A kurius ghis pawadina / tus taipa = ieg ghis »22135
pawadina	EE 163,12	palkire / tus taipaieg irll pawadina. A kurius ghis pawadina / tus taipa = ieg ghis apctifino. A kurius ghis apt »22136
pawadina	EE 185,5	idant Karalifta jm = tu / ir wiel fugrifichtu. Taſſai pawadina ceichintiltarñu fawa / ir dawe għiemus deichimti »22137
pawadina	EE 200,6-7#	Ka = raumi. Pilatas wiell iciaj Roustonche / ir pawadi = na Iefufa / ir klaue għi bilodans / Efſieg tu!Karal »22138
pawadina	EE 202,4#	karunawotas / ir ant Smieries apfuditas O Pilotas pawadina Wiraufi (tū)fiu ku = migs / ir Wifremius / ir »22139
pawadinau	EE 140,24 [∞]	per prakara tarcs etli / kurta bila / Il-lich Egyptali pawadina Sunu mana. -141 Herodas potam regedams »22140
pawadines	EE 22,4 [∞]	Wiefchpatis antlmanu ġfmoni. Ifrahet. Tadă Herodas pawadines paillaptumisli chmingitus / pilnai mūg rū »22141
pawadines	EE 95,8-9	metu buwa tenailldaug ġfmoniu / a naturċe ko walgiu / pa = wadines Icfus Pafuñinu fawa / biloia għie = 22142
pawadines	EE 174,17-18 [∞]	/ kas wienok dideiñiſſir Karalitof. Dangus? 2 lefus pa = dines walkiel fawcelp / patata widn jū ir blo = 22143
pawadines	EE 212,24#	Pilotas feblejisse īog għis r̄ja numerisibawa / ir pawadines Hetmona / klawie għi / c̄j lenej butu għys »22144
Pawadincs	EE 124,21 [∞]	pafakie Wiefchpatr ja = va wifl kas nūſidaw. Pawadines ġħnej fawcelpiō Wielċepatpis biloja jaunu / Tu tar »22145
pawadimna	EE 114,5	idant waikk ċgotumbiċ tiep kaip prieklaufa ant rjūfu pawadinti eft / fu wiffoke pakä pawadinti eft / fu wiffoke pakä »22146
pawadimna	EE 114,11	juus taipaieg pawadinti eft / ant wienena nūſitikegħiha pawadimna ġiuff. Wie = nas PONAS / wienaw wiera »22147
pawadink	EE 33,15 [∞]	buwa / biloja Wiefchpatiſi Winicjās fawa ġeħfona / ir biloja ċarbi = ċinkus / ir v'chimoket għiemis »22148
pawadinket	EE 120,6 [∞]	(weċżei nebhu wert). Todic = lei eiket ant kielju / ir pawadinket / ant fwodbas / kā tickta iż-żu rafite. Nu »22149
pawadinti	EE 30,14	Ir pakaus Diewa terikau schirdi fa nūſu / ku = riop pawadinti efti wienome kune / ir bükke de = kingi. »22150
pawadinti	EE 52,11-12	(kurie bu = wa po primuju Testamentu) kurie taip pa = dinti ġra / ġadetarje amfjina a tiewonifte apturetu. »22151
pawadinti	EE 86,23-24 [∞]	fakau jumus / og newicas iċċu anu viru kurie efti pawadinti = ti u neragħaus weċċeres mana . -87 DOMINICA »22152
pawadinti	EE 90,17-18	tatai fel-chlowinket / ir ġfmonet / iog ant to eft pa = wadinti / idant pafchlownima tiewaneis paflo = tunbit. »22153
pawadinti	EE 114,6	taiplikaip prieklaufa ant għul pawadimna / ant kurial pawadinti eft / fu wiffoke pakarmiſſe ir rombe fu! »22154
pawadinti	EE 114,10	Wienas kunas / ir wienal Dwaſſia / kaip tħus taipaig pawadinti eft / ant wienena nūſitikegħiha pawadimna »22155

Sutartiniai ženklai prie žodžio formos metrikos:

∞ - forma iš perikopēs, kuri yra ir Jono Bretkūno Postilje;

- forma iš ‘Passiju’.

Jono Bretkūno Postilles konkordancijos, parengtos žodžių formoms aprašyti, fragmentas

mieſta	BP II 113,12	Vreda / Bet wiliu didžiauſei għiſſai tam f'kire / wiriaufi [mieſta]Sjidu ġfenes / butent / Ieruſalem / Thienai għis i »73985
0 mieſta		
mieſta	BP II 113,21	anguna ira ġengens nūg kahlo Aliwu / kur fai arti buwal pas [mieſta]Ieruſalem / kur kiemelis budawa wardu Bethania. Ta »73986
0 mieſta		
Mieſta	BP II 213,18	amfīnai nūg sawens attatens ir patremens ra. Ju wiriaufi [mieſta]Ieruſalem ik grunta ifch= puſſija / Sjidu kiek tu »73987
0 Mieſta		
mieſta	BP II 332,8	/ wietona paſkirkta ant fawa mukos ir ſmerties. A kaip arti [mieſta] prieiens kaip iau priregims bnwa / weſtiedams an »73988
0 mieſta		
Mieſta	BP II 333,9	c̊jø. Girdesit prieſta / kodelej Diewas / fċhittu brangu [Mieſta / ir faww mielas ġmones teip]biauci da funkci et »73989
0 Mieſta		
Mieſta	BP II 338,6	fchaukdawa bei diena bei nakti / kaip padu= kens kok'ra pa [Mieſta tekinedams / Ir kaczej għi neku = rie botagais ir r »73990
0 Mieſta		
Mieſta	BP II 339,21	ei Sjidaí aprinka faw tris karriowadus / ir marki apguldle [Mieſta A'kolon / fċhitinai anis pa du kartu / kario tapa »73991
0 Mieſta		
Mieſta	BP II 341,26	wa arti Mieſta Ieruſalem / ir perdalia Sjalnierus / kuriel [Mieſta daugiaus nei wienoe wieto apgulditu. -342 Tame »73992
0 Mieſta		
mieſta	BP II 342,6	rawaritu / ir buwa tris pulkai Mieſte / kuriie wienibe / ir [mieſta / iu ilgħijs iu ddidżaus / kibin = dawa ir gadindaw »73993
0 mieſta		
mieſta	BP II 342,14	himtimi tukfċħancżu Idumeu / kuriie atwadni buwa / Idant [Mieſta uſſtatru ir ap= għintu nūg smarkiniku żelotu. Ir ka »73994
0 mieſta		
Mieſta	BP II 342,19	toki didi fwietta fanti / paf= ifti pprima ir parfaife ieib [Mieſta umaj apgulditu ka = ru / kolei ġmones kruwoi befi »73995
0 Mieſta		
Mieſta	BP II 343,5	/ buwa jam tris murai / bet Rimianu Salha dide fil-a apgule [Mieſta / Idant għi iſchgaletu / Ir po didżos proces iċčha »73996
0 Mieſta		
mieſta	BP II 344,23	Sji= dai kurie Aukċi tgħiġi dali Mieſto welejha / kiti ing [Mieſta bega / bet diedseñ dalis ifch Vgnies ir kardo prā + »73997
0 mieſta		
mieſta	BP II 346,15	eg nekuros muro trobas ir-pu taunicżejx lant ġenekla / thinai [mieſta buuwifi / Bei iċħtai nuf = idawwe aſchma diena men »73998
0 mieſta		

Santrumpos senųjų raštų žodžių formoms aprašyti

0	nelinksniuojamasis žodis	nelinksniuojamasis žodis	int	interjectio
1	1	pirmasis asmuo	1	locativus
2	2	antrasis asmuo	m	masculinum
3	3	trečasis asmuo	n	nominativus
a	accusativus	galininkas	nm	numerales
act	activus	veikiamoji rūšis	nt	neutrum
ad	adessivus	esamasis pašalio vietininkas	o	ordinale
adj	adjectivum	būdvardis	part	particula
adv	adverbium	priveiksmis	pl	pluralis
al	allativus	einamasis pašalio vietininkas	plr	plurale
bd	būdiniys	būdiniys	prc	participium
c	cardinale	kiekinis	prc.cn	participium contemporale
cl	collectivum	kuopinis	prc.indc	participium indeclinabile
cm	commune	bendroji giminė	prc.nc	participium necessitatis
cmp	gradus comparativus	aukštesnysis laipsnis	prm	permisiivus
cnd	conditionalis	tariamoji nuosaka	prn	pronomen
cnj	conjunctionio	jungtukas	ppr	praepositio
d	dativus	naudininkas	prs	praesens
du	dualis	dviskaita	prt	praeterium
em	emphaticum	įvardžiuotinė forma	prt.fr	praeterium frequentativum
f	femininum	moteriškoji giminė	pss	passivus
ft	futurum	būsimasis laikas	pst	gradus positivus
g	genitivus	kimininkas	r	reflexivum
i	instrumentalis	imagininkas	s	substantivum
il	illativus	einamasis vidalus vietininkas	sg	singularis
imp	imperativus	liepamoji nuosaka	sp	supinum
ind	indicativus	tiesioginė nuosaka	spr	gradus superlativus
inf	infinitivus	bendratis	v	verbum
			vc	vocativus
				jaustukas ir ištiktukas
				esamasis vidaus vietininkas
				vyriškoji giminė
				vardininkas
				skaitvardis
				bevardė giminė
				kelintinis
				dalelytė
				daugiskaita
				dauginis
				dalyvis
				pusdalyvis
				padalyvis
				reikiamybės dalyvis
				geidžiamojii nuosaka
				įvardis
				prieksnis
				esamasis laikas
				būtasis kartinis laikas
				būtasis dažminis laikas
				neveikiamoji rūšis
				nelyginamasis laipsnis
				sangražinis
				daiktavardis
				vienskaita
				siekiny
				aukščiausiasis laipsnis
				veiksmazodis
				šauksmininkas

Jono Bretkūno Postiles konkordancijoje aprašytois žodžių formos (fragmentas su žodžiu *alga*)

alga	BP I 107,8	m tas darbas sekafii / Ir koke ghis paskui nūg Diewo gauna	alga . Ant Pirmo. Ape Kitrifta Karaliaus Herodo. HErodas »1789
3 alga (atpildas) s f sg a			
alga	BP I 112,8	elniiams / dūs am= fjna iſchganima. Ant Treczio. Ape alga tho ſmarkiniko Herodo. POnas Diewas teiſufis ſudžia »1790	
0 alga			
alga	BP I 208,17	s piktuiu kencz tarp geruiu. Ant Penkto. Ape pagaliauſe	alga teip geruiu / kaip piktuu. Ant Pirma. Kaip iſſimana þ »1791
0 alga			
Alga	BP I 215,2	Bet Diewui raf kafchilddukem. -215- Ant Schefchto. Alga teip geruiu kaip piktuu. KAczei pikti þjmones su gerais ikki »1792	
1 alga (atpildas) s f sg n			
alga	BP I 229,17V	wa ſchefforaufp / pawa= dink darbinikus / ir uſmoket ghiems	alga / pradeies nog paſkučiauſiu / iki pirmuiu. -230- »1793
6 alga (užmokesčis) s f sg a			
alga	BP I 235,25	ieib anis io butu darbinikais alba Baſniciče / bet ghis ir	alga iemus gera uſmekta. O ne del dar = bu / bet iſch fawa Ge »1794
0 alga			
alga	BP I 236,13	ſchiffai wienai iktai hadina dirbens / tacžiau pilna atim	alga / bet iſch Geribes pon. Teip ir mes tiktai iſchwiemos »1795
0 alga			
alga	BP I 242,12	ifte ſchwentui / kurei ghis bei ſcheme ſwiete ge= ra düſt	alga ir aname ſwiete amþjina iiſchganima / Bet ne iu dar »1796
0 alga			
alga	BP I 375,19#	ira. Ir ſuſiſkalbece nupirkia uſju tus fidabrinikus / uſju	alga neteſiſbes / dirwa podžiaus ant ſchwenta = riauſ pilgrin »1797
0 alga			
alga	BP II 164,20	m tokie negeri koſnadiieie / ſwieto lobi / atimdamu nūg iu	alga dide / o ana ne gerai nei tikrai mokiniami. Beda iums »1798
0 alga			
alga	BP II 241,14	loia iemus / Newienam newalios ir netieſos ne dariket / ir	alga fawa paſiſakdinkite. Teipo Schwentas Janas þjmones i »1799
1 alga (užmokesčis) s f sg i			
alga	BP II 241,24	fli þjmones buk giwi buk numirre ſuſtieiti / ir tadda koſjna	alga atgaufenti / kaip ſcheme ſwiete budams bus giwenens »1800
3 alga (atpildas) s f sg a			
alga	BP II 242,21	nu ant galu mokinckimes / kake ghiffai ira paſkui ga= wens	alga ir Smerti. Ape gala ir ſmerti ſcho Schwento ir brang »1801
0 alga			
alga	BP II 243(259),21	rik(ſtitoghi Sunaus) Diewo / uſju ſawa geradegiſte / pikta	alga / ir biauruſſmerti ſchicže ant þjemes gawufi. Bet »1802

Baltramiejaus Vilento Enchiridiono atvirkštinės žodžių formų konkordancijos fragmentas

paſiſeminiما	E 44,2	Padūti buket Seniemuſiems / ir / parodiuket tame paſiſeminiما / Ne / fa Diewas / puikiemuiems prieſchtarauja / »615
muſiminiما	E 24,16	muſuſnepriegautu / ir / neiſchweiſtu ing neinikiegħima / / muſiminiما / ir / ing kitas didžias giedas ir bluſ = = inimus / »616
atminima	E 33,9	vħiċċijs būs iſchdūtas. / Tatai darikte ant mana / atminima. / Schitħuġi budu eme Klikka po We = = leżżejres / dekawoia i / »617
atminima	E 33,17	ku / Tatai dariket / kaip daſħnailgerfit ant mana / atminima. / Kokiq nauda dara tok / fai walgimnas ir gerimas / / Attak / »618
atminima	E 68,15δ	vħiċċijs bus il-chdūtas. Tatai darikte ant man {a} / / atminima. / Schitħuġi budu eme Klikka po weċżejres / de = = kawoia / »619
atminima	E 68,21δ	Tatai darikte / kaip daſħnai ger = = fire / ant mana / / atminima. / Kewiwtas Kaufimmas. / Sakik man kam tu tjni ta' fjen »620
paſfigeriniما	E 75,19η	= = ħrinima mana / il-pnotes wieros bei fa = = ħrinis / ir dæl paſfigeriniما fu / pagħalha Diewa manal-ghrieking oja fjiwa = = »621
paſtipriniما	E 67,23δ	ħen = = kla bei teftamenta ing-alleidima mana għrieku / / paſtipriniما mana wieros ir-ant if-ċhġani ma / ma duschia > »622
paſtipriniما	E 69,23-24δ	bodje ja-Sacramentielfieħx kau attleidima għrieku mana / / paſtiprini = = 70- / ma wieros mana: Bei todelej alich n »623
paſtipriniما	E 75,17-18η	padefti raw? / Atfakimmas. / Dæl-alleidima mana għrieku / de / paſtiprini = = ħrinima mana fil-pnolies wieros bei fa = = ħrinis / »624
paſchwentiniما	E 46,23Ω	ik / scholei Minifħali ir-minifħaxas y / Klofchtorju jeidni / paſchwentinima prijmla = = ħwa / labai diđe csejt li prida »625
paſchlowiniما	E 53,20-21Ω	Kas moteri faw-randa gie = = ħra daika / ir-gaus / paſchlowiniما = = ħwinima nügħi / Potam teiħiħties ra »626
icħphafſiniما	E 30,2	Paċċlowiniwas mielas Kunġe / / paſchawltaw / idant icħphafſinima mana paklu ifitumbej / / ir-atleidima għrieku »627
icħphafſiniما	E 32,11	irwierop atwelfi. Tas teftow tiek-kai praitas bu = = das icħphafſinima għrieku laikitas dæl pta = = / tuu. / Sacramenta »628
paſifjiniما	E 31,7	ħrieku ieſħkot / netrif / chendumot / ir-fu muka if-ħiċċiġiġi / Bet paſiġinima dariti. / Bet paſiġinima wiena abu da għrieku / kuri »629
patepima	E 51,16Ω	pats iċħlowna draugite pagatawtu / / neuturinęg newiena / patepima / alba rau kifħla / alba kò kità. / Bet idant butu »630
gerima	E 32,21	dño ir-vne / numi / Chrikfżonims ant walgima ir-gerima / / nügħipates Chriftau is-irra. / Kur apie tatai paraf »631
gerima	E 34,15	Kurie fodżei jira prieg kunitħħka walgħim alli / gerima kaip galwox dali's Sacramenta / a = = kur tiems fjud-ġems tik »632
perima	E 60,13+	għiuffi am ġiġi perfsegħogħima tō danguie = = ħoja / perima għau ir-apfja dettaj karaliha ta = = ħwa downos aptu »633
Sutwarema	E 16,18	prafċċja fu ħi mokinti. / Pirmas Sanaris / apie / / Sutwarema. / Tiku ing Diewa Tiewa wifla = = ħgalantiġhi Daritogħi D »634
Iftawima	E 9,8	Jem Sacramenta dñi. Dæli / o ne = = ħpriwal iċča newiena / / Iftawima paiftati / / / kaip Papieju dare. Ifi aktik tiektai ir-p »635
Chrikfħtima	E 55,1+	Ife Christu Wiesħċha = = / li mu fu / Amen. / -55- / Chrikfħtima / / Knigges. / / Martinas Lutheris wifliems / / Chrikfħtima / / Knigges. / »638

Sutartiniai ženklai prie žodžio formos metriks:

- Ω - forma iš skyriaus "Wenczawogħima Knigges";
 - + - forma iš skyriaus "Chrikfħtima Knigges";
 - δ - forma iš skyriaus "Trumpas klaufimas...";
 - ∅ - forma iš skyriaus "Paſpalitas budas Spawedics".
- Žodžio forma iš B.Vilento Enchiridiono daliex, verstos iš M.Liuterio Enchiridiono, neturi jokio ženkl.

LITERATŪRA

- Aleknavičienė O. 1998: Jono Bretkūno Postilės perikopijų autorystė: Mt 3,13–17 šaltiniai.
– *Baltistica* 5 priedas.
- Bezzenberger A. 1877: *Beiträge zur Geschichte der litauischen Sprache auf Grund litauischer Texte des XVI. und des XVII. Jahrhunderts*, Göttingen: Verlag von Robert Peppmüller.
- Dini P. U. (sud.) 1993: *Heinrich Johann Lysius. Mažasis katekizmas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Drotvinas V. (sud.) 1987: *Lexicon Lithuanicum*, Vilnius: Mokslas.
- Drotvinas V. (sud.) 1995–1997: *Clavis Germanico-Lithvana* 1–4, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Girdenis A., Girdenienė D. 1997: 1759 metų „Ziwato“ indeksas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Jakulis A. 1995: „*Knygos Nobažystės*“ leksika / sud. D. Jakulytė 1, Klaipėda: Sauliaus Jokūbo leidykla-spaustuvė.
- Kabelka J. 1964: *Kristijono Donelaičio leksika*, Vilnius: Mintis.
- Karaciejus J. (sud.) 1995: *Wolfenbüttelio postilė*, Vilnius: Baltos lankos.
- Karaciejus J. (sud.) 1996: *Kiprijonas Lukauskas. Pamokslai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Kruopas J. 1970: 1598 m. Merkeliu Petkevičiaus katekizmo leksika. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 12, 83–155.
- Kudzinowski Cz. 1964: *Biblia Litewska Chylińskiego*. 3. Indeks, Poznań: Państwowe wydawnictwo naukowe.
- Kudzinowski Cz. 1977: *Indeks-słownik do „Daukšos Postilė“* 1–2, Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Lebedys J. (sud.) 1958: *S. M. Slavočinskis. Giesmės tikejimui katalickam priderančios*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Lučinskienė M. 1997: Computerisation of the old 16th – 17th century Lithuanian scripts. – *Text variety in witnesses of Medieval text: Study from cooperative writing perspective*, Sofia: Institut po matematika i informatika VAN, 23–24.
- Luther M. Werke. Kritische Gesamtausgabe. Die Deutsche Bibel. 1–12, Weimar, 1906–1961.
- Morkūnas K. 1980: Konstantino Širvydo „Punktų Sakymų“ veiksmažodis (indeksas). – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 20, 109–222.
- Pakalka K. (sud.) 1979: *Pirmasis lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius: Mokslas.
- Pakalka K. (sud.) 1997: *Senasis Konstantino Sirvydo žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Palionis J. 1967: *Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a.*, Vilnius: Mintis.
- Palionis J. (sud.) 1983: *J. Bretkūnas. Rinktiniai raštai*, Vilnius: Mokslas.
- Palionis J. (sud.) 1995: *Mikalojaus Daukšos 1595 metų katekizmas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Range J. D. 1992: *Bausteine zur Bretke-Forschung: Kommentarband zur Bretke-Edition (NT)*, Paderborn – München – Wien – Zürich: Ferdinand Schöningh.
- Subačius G. (sud.) 1993–1996: *Simono Daukanto raštai. Didysis lenkų-lietuvių kalbų žodynas*, 1–3, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Urbas D. 1996: *Martyno Mažvydo raštų žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Zinkevičius V. 1996: Senųjų lietuviškų raštų tyrimėjimo kompiuterizavimas. – *Lietuvių kalba: tyrejai ir tyrimai Pirmosios lietuviškos knygos – Martyno Mažvydo Katekizmo – 450 metų sukaktiai paminėti. Konferencijos pranešimų tezės 1996 m. spalio 23–24 d.*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 36–37.

- Zinkevičius Z. 1971: Dėl K. Sirvydo „Punktų sakymų“ genezės ir kalbos. – *Baltistica* 7(2), 153–167.
- Zinkevičius Z. 1992: *Lietuvių kalbos istorija* 5, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Žulys V. 1970: *Jono Rėzos leksika*: Filol. m. kand. disertacija 1–2, Vilnius.

HISTORICAL DICTIONARY OF LITHUANIAN AND COMPUTERISATION OF OLD TEXTS

Summary

The paper deals with the problem of the computerisation of old Lithuanian texts and the preparation of the words indexes for them, which is being fulfilled in the Institute of Lithuanian Language by a group of scientists (led by Saulius Ambrasas, and computer programs created by Vytautas Zinkevičius) in 4 main steps: 1. the certain text itself is entered into a computer in authentic orthography with all diacritic symbols and textologic comments (because a great part of old Lithuanian texts are collective works, and usually one part of the text is a translation and the other is original, created by an author himself or of compiled type, which is taken from the earlier works of other authors); 2. using a certain software computer itself makes concordance of the words forms: it lays out the forms of the text entered into it in the alphabetical order by indicating their place in the text (volume, page, line) and gives a segment of the text in which the form is used; 3. investigator using characterises the forms, presented in the concordance, and renews basic title words forms; 4. another software will be able to compile the words index of the certain old Lithuanian text. In the future the Historical Dictionary of Lithuanian can be prepared on the bases of such words indexes, in which not only forms but also meanings of the words, important from the historic point of view, and original forms of translations will be presented.